

TALABALARNI KASBIY-PEDAGOGIK QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Boltaboyev Azizbek Xasanboy o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

ARTICLE INFO.

Kalit so'zlar: Qalamchizg'i, qoralama, g'oya, xotira, idrok, plastik, his-tuyg'u, irodaviy, motivatsion.

Annotatsiya

Ta'limning boshidanoq talabalarni kuzatish qobiliyatini rivojlanish odatiga o'rgatish kerak: qaerda bo'lishidan qat'iy nazar, ular doimiy ravishda kuzatishlari, ko'zga tashlanmaydigan, oddiy narsalarni payqashlari va ularni qalamchizg'i va qoralamalarda tuzatishlari kerak. Naturada uning plastik sifatlarini, masalan, ob'ektlar shakllarining hajmi, ularning tuzilishi, nisbati, ob'ektlar yuzasidagi yorug'soya, sirtning materiali va tabiati, ob'ektlarning joylashishini sezish qobiliyatini rivojlantirish kerak.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2024 LWAB.

Rassom-o'qituvchi uchun yaxlit idrokni rivojlantirish katta ahamiyatga ega, chunki u bir qator ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi: umumlashtirish qobiliyati, shaklni mavhumlashtirish, tafsilotlarni bo'ysunish malakasi, asosiy muhim narsalarni ajratib ko'rsatish malakasi.

Rassom-pedagog uchun yana bir muhim qobiliyat – bu vizual xotira, (ilgari idrok etilgan ob'ektlarning jonli va yorqin tasvirlarini olish va takrorlash qobiliyati). Operativ, qisqa muddatli va uzoq muddatli bo'lishi mumkin. Naturadan olingan ish qisqa muddatli xotiraga asoslanadi, bu kompozitsiya ustidagi ijodiy ish uchun juda zarurdir. Xotiraning turli xil turlari mavjud: ko'rgazmali - obrazli, og'zaki - mavhum va hissiy. Rassom xotirasining emotsional va obrazli turi ancha rivojlangan.

Ko'rish xotirani rivojlantirish psixologlar tomonidan amalga oshirilgan xotira jarayonlari va shaxsning fikrlash, idrok etish, his-tuyg'ulari, irodaviy, motivatsion holatlari o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish asosida amalga oshirilishi kerak. Bundan tashqari, yodlashning muvaffaqiyati bir qator omillarga bog'liq: o'qituvchining munosabati, faoliyat turi va xarakteri, eksperimental materialni qurish xususiyati va boshqalar. Nerv tizimining xususiyatlari xotira jarayonlarida alohida ahamiyatga ega. Bir qator eksperimental tadqiqotlar ularning ixtiyoriy va ixtiyorisiz xotiraning mahsuldorligiga ta'sirini tasdiqlaydi. (E. A. Golubeva, S. A. Izyumova va boshqalar). Mnemonik qobiliyatlarni o'rgangan ba'zi mualliflar ular vizual iz xotirasidagi individual farqlar bilan bog'liq deb hisoblashadi. E. A. Golubeva ta'kidlaganidek, "uzoqroq iz jarayonlarining mavjudligi, jonli va uzoq davom etadigan ketma-ket tasvirlarda namoyon bo'lib, bosib chiqarish qobiliyatini yaxshilaydi ... miyaning sezgi qismlarida kuchliroq va inert tizimga ega bo'lgan shaxslarda bosib chiqarish qobiliyatining yuqori darajada rivojlanishi kuzatiladi".¹

¹ Голубева Э. А. Способности и склонности: Комплексные исследования; Науч. - исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук. - М.: Педагогика, 1989. - 200 с.: ил. (65-бет).

Xususan, E.A. Golubeva asab tizimining inertligi tafakkur sharoitida yaxshi esda saqlashga yordam berishini, labil asab tizimiga ega bo'lgan odamlar esa beixtiyor yodlashdan foyda olishini eksperimental tarzda isbotladi.

Mnemonik qobiliyatlarni rivojlantirish, xotirani mustahkamlash, shu bilan biz boshqa qobiliyatlarni rivojlantiramiz. Bizning xotiramizda saqlanib qolgan to'plangan hayotiy material badiiy-pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish uchun asosdir.

O'qituvchidan bolaning tasavvurida paydo bo'lishi mumkin bo'lgan turli xil ob'ektlarni xotiradan va tasvirdan tasvirlay olishi talab qilinadi. Shuning uchun o'quvchilarda birinchi darsdanoq ko'rish xotira, ijodiy tasavvur rivojlanishi kerak. Ob'ektlarning shakli, tus va rang munosabatlarini ko'rish va eslab qolishga o'rgatish, keyin ularni xotiradan takrorlash kerak. Ammo hamma narsani ketma-ket emas, balki tanlab yodlash kerak, aks holda bu ijodkorlik uchun samarasiz bo'ladi. Qalamchizg'ilar ustida ishlash bo'yicha katta tajribaga ega bo'lgan talabalar qisqa vaqt ichida ushbu turdagi rasmlarni mashq qilmaydigan talabalarga qaraganda ko'proq ko'rish va eslab qolishga muvaffaq bo'lishadi. Ko'rish xotirani rivojlantirishda, ayniqsa, xotiradan va tasvirdan olingan qalamchizg'ilar foydalidir.

Ta'limning boshidanoq talabalarni kuzatish qobiliyatini rivojlanish odatiga o'rgatish kerak: qaerda bo'lishidan qat'i nazar, ular doimiy ravishda kuzatishlari, ko'zga tashlanmaydigan, oddiy narsalarni payqashlari va ularni qalamchizg'i va qoramalarda tuzatishlari kerak. Naturada uning plastik sifatlarini, masalan, ob'ektlar shakllarining hajmi, ularning tuzilishi, nisbati, ob'ektlar yuzasidagi yorug'soya, sirtning materiali va tabiati, ob'ektlarning joylashishini sezish qobiliyatini rivojlantirish kerak. Fazoning turli xil chuqurliklari, bu nafaqat ko'rish, balki naturaning plastik fazilatlariga e'tiborni qaratishni o'rganish, o'z taassurotlaringizdan ish uchun zarur bo'lgan narsani tanlay olish muhimdir. Kuzatish nafaqat ob'ektning nisbati, shakli yoki rangiga, balki atrofdagi tabiatning barcha hodisalariga, inson hayotiga ham tegishli bo'lishi kerak. Bu qiyinroq va ko'proq e'tibor, konsentratsiya, asosiy narsani tanlashni talab qiladi. O'quv amaliyotda tezkor rasm chizish bo'yicha ixtisoslashtirilgan ishlar ushbu fazilatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, kuzatish o'qituvchi faoliyatida nafaqat pedagogik tasvirlar yaratish, balki har bir talaba va butun auditoriya faoliyatini nazorat qilishda muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birga qalamchizg'i chizish naturadagi go'zallikni ko'rish qobiliyatini rivojlantiradi (estetik idrok etish qobiliyati).

Qalamchizg'ilar - bu atrofdagi voqelik ob'ektlari va hodisalarini estetik rivojlantirish vositasi. Estetik idrokni rivojlantirmasdan talabalarning kasbiy tayyorgarligi tor mutaxassislarni keltirib chiqarishi mumkin. "Har bir insonning to'liq estetik rivojlanishi - bu hashamat emas, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirishning mutlaq zarur tarkibiy qismi bo'lib, u holda intellektning to'liq rivojlanishi bo'lmaydi va bo'lishi ham mumkin emas."² Shunday qilib, estetik qobiliyatlarni rivojlantirish rassom uchun ham, o'qituvchi uchun ham muhimdir.

Rassom-pedagog ijodida muhim ahamiyatga ega **kompozitsion fikrlash**. Qalamchizg'ilar va qoramalar nafaqat kompozitsiyalar uchun yordamchi material, balki pedagogik rasmlarni yaratish uchun zarur bo'lgan kompozitsion tafakkurni shakllantirish vositasi, ayniqsa mavzuli rasm chizish darslarida.

Tasvir ob'ektlarini o'rganish va estetik rivojlantirish vositasi kabi ajralmas qalamchizg'ilar. Tezkor rasmda oldin olgan bilim va qisqa kuzatish o'rtasidagi bog'lanish orqali amalga oshiriladi. Shuning uchun qalamchizg'ini bajarish uchun talaba vizual savodxonlik qonunlarini mukammal bilishi kerak. Qalamchizg'i va qoramalarni yaratish jarayonida takomillashtirilgan voqelikning turli ob'ektlarini haqiqat bilan tasvirlash qobiliyati o'qituvchining ishida zarurdir. Pedagogik tasvirda tasvirlangan narsalarning shakli, ularning nisbati va xarakterli xususiyatlarini ishonchli tarzda yetkazishi kerak.

² Астахов И. Б. Эстетика. - М.: Московский рабочий, 1971. - 440 с. (22-бет)

Qalamchizg'ilar va qoramalar o'rnini tez o'tadigan hodisalarni tasvirlashda, turli harakatlarni o'rganishda tengi yo'q hisoblanadi. A. O. Barsh ta'kidlaganidek, "amalda faqat harakatsiz naturadan mumkin bo'lgan uzoq o'quv rasmi eng qiyin vazifani - uning tashqi ko'rinishini, konturini, yoritilishini, holatini o'zgartiradigan harakatlanuvchi natura tasvirini butunlay yechilmagan holda qoldiradi. Bu naturada harakatlanuvchi hamma narsaga: bulutlar va tuchalarga, tutun va changga, suv va to'lqinlarga, shamolga, hayvonlarga, hasharotlarga va nihoyat, insonga taalluqli bo'lishi mumkin".³ Ko'pincha, qo'zg'atuvchi modeldan chizishni yaxshi biladigan talabaning harakatdagi ob'ektni tasvirlashda qanday qiynalayotganini kuzatish mumkin. Bunday qalamchizg'ilarda talabalarning mustaqil ishlashga tayyorlik darajasi aniqlanadi.

Tasviriy san'at o'qituvchisining pedagogik faoliyatida qalamchizg'ilarning ahamiyatini alohida ta'kidlamochiman. Ular muhim pedagogik malakasiga - ixcham, ifodali pedagogik tasvirlar yaratishning rivojlanishiga hissa qo'shadilar. Qalamchizg'ilar qisqa vaqt ichida yaratilishi tufayli talabalar tez idrok etishga, tez fikrlashga, eng ixcham ifoda vositalarini tanlashga o'rganadilar. Bu xislatlar, ayniqsa, o'qituvchi ishida zarur, chunki dars vaqti cheklangan bo'lib, o'qituvchidan har qanday materialda turli xil narsa va hodisalarni tez va tez tasvirlashni talab qiladi. Bu ijodiy jarayonni hech qanday texnik o'quv qo'llanmalari o'rnini bosa olmaydi. Shu bilan birga, maktab o'quvchilariga qalamchizg'ini o'rgatish uchun o'qituvchi ularni yaratish jarayonini ko'rsatishi kerak. Biroq, tasviriy san'atning ushbu bo'limida o'qituvchilarning tayyorgarligi past bo'lganligi sababli maktabdagi tasviriy san'at darslarida qalamchizg'ilar kamdan-kam hollarda mashq qilinadi. Shu munosabat bilan universitetda tezkor rasm chizish darslariga e'tiborni kuchaytirish zarur.

"Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi" ta'lim yo'nalishi talabalarining badiiy-pedagogik qobiliyatlari va malakalarini rivojlantirishning ahamiyatini ochib, bu jarayonda qalamchizg'i va qoramalar o'rnini va ahamiyatini aniqlagan holda shuni ta'kidlash kerakki, tez chizilgan rasm badiiy va pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish, ularni o'zaro boyitishda qalamtasvirga mos keladi.

Qalamchizg'i va qoramalar yaratish jarayonida atrofdagi voqelikning predmet va hodisalari o'rganiladi, ularning estetik rivojlanishi, turli harakatlarni o'rganish, ko'rish xotirasi, yaxlit ko'rish, kuzatish, kompozitsion va fazoviy tafakkur rivojlanadi, muhim pedagogik malaka - qalamchizg'ilarni uslubiy ketma-ketlikda bajarish, pedagogik tasvirlarni tez va ixcham yaratish qobiliyati malakalari shakllantiriladi.

Badiiy qobiliyat tasviriy san'at o'qituvchisining pedagogik qobiliyatini rivojlantirishning asosidir. Biroq, mavjud badiiy qobiliyatlarni ish faoliyatda qo'llay bilish muhimdir, bu esa muayyan pedagogik malakasiz mumkin emas.

Qalamtasvir mashg'ulotlarida ko'pincha o'quvchilarning pedagogik qobiliyatlari hisobga olinmaydi. Natijada, ularning rivojlanishi o'z-o'zidan sodir bo'ladi. Xususan, o'quv amaliyotda tez rasm chizish bo'yicha mashg'ulotlar badiiy-pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega, lekin bu maqsadda "Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi" ta'lim yo'nalishi talabalarini uchun maxsus tayyorgarlik amaliyotida to'liq foydalanilmayapti.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Zeer E.F., Shaxmatova N. Lichnostyu orientirovannye texnologii professionalnogo razvitiya spetsialista. – Yekaterinburg, 1999.
2. Boltaboyev Azizbek Hasanboy o'g'li. Tasviriy san'at darslarida talabalarining o'quv jarayonida qoramalar bajarish texnikalari. Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations Special Issue – 04 (2023) / ISSN 2181-1415
3. Boltaboyev Azizbek Xasanboy o'g'li, & Ahmedov Davlatbek Saloxiddin o'g'li. (2022).

³ Барщ А.О. Наброски и зарисовки. - М.: изд-во Искусство, 1970. (70-бет).

Psychological Features of Adolescence. Eurasian Research Bulletin, 25 27. Retrieved .25-27 pp.

4. Boltaboev Azizbek Hasanboy Ugli, O'quv jaryonida qalamchizgi va qoramalarni bajarishda talabalarni kasbiy-pedagogik kompetensiyasini rivojlatnirish texnologiyasi. Scientific Bulletin of NamSU-Научный вестник НамГУ-NamDU ilmiy axborotnomasi-2023-yil_7-son.